

Κοσμοπολιτισμός και διασπορά: Η πρωτοπορία στην Ελλάδα και αλλού

Παναγιώτης Μποσνάκης*

Περίληψη

Απαντώντας σε ερωτήματα γύρω από την ιστορικότητα και το θάνατο της πρωτοπορίας, η εργασία αυτή προτείνει ένα νέο ορισμό γι' αυτήν, με βάση νέα πολιτιστικά δεδομένα, όπως είναι ο αυξημένος κοσμοπολιτισμός, η διασπορά και η γλωσσική ετερογένεια στις σημερινές κοινωνίες, που ολοένα και περισσότερο πορεύονται προς την παγκοσμιοποίηση. Στο πλαίσιο αυτό, η μέλητη αυτή εξετάζει περιθωριακές, «πλωτές» πρωτοπορίες, όπως της Ελλάδας και Ανατολικής Ευρώπης, οι οποίες χρησιμοποιούνται ως παραδείγματα για να καταδειχτεί η δυναμικότητα του επιχειρήματος.

«Άραγε είναι όλες οι γλώσσες της γραφής νεκρές;
Και η λογοτεχνική γλώσσα σημαδεύεται από ένα καθημερινό θάνατο δίχως ξύπνημα; Τι είναι νεκρό και τι ζωντανό;»

του Arkadii –συντρόφου ποιητή–
για τις χιονισμένες νύχτες της Ουκρανίας

Τέτοια ερωτήματα εγείρουν συχνά σοβαροί κριτικοί που επιχειρηματολογούν για το τέλος της γραφής, το θάνατο του συγγραφέα, την εξαφάνιση κάθε πρωτοπορίας και τη βαθμιαία αφομοίωσή της από το μεταμοντερνισμό¹. Ο αργός και προοδευτικός «θάνατος» της πρωτοπορίας και η συνακόλουθη παραγραφή της από τα σύγχρονα λεξικά λογοτεχνικών όρων όμως, συνδέεται και με έ-

---

* Καθηγητής της Νέας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Μισσούρι, Σαιντ-Λούις (ΗΠΑ).

ναν άλλο «θάνατο»: το θάνατο του «καινούργιου», του ανανεωτικού, όλων εκείνων που παραμένουν νεκρά και ασάλευτα αλλά ενδεδυμένα με μία μεταμοντέρνα αμφίεση.

«Μισώ το μεταμοντερνισμό», ομολογούν συχνά πολλοί συγγραφείς της πρωτοπορίας. Τι ακριβώς όμως αυτό σημαίνει και ποιον μεταμοντερνισμό εννοούν; Ασφαλώς η διάσταση πρωτοπορίας και μεταμοντερνισμού ανασύρει στο φως και μία άλλη παρεξήγηση: την αλλοίωση που υπέστη το ίδιο το μεταμοντέρνο περί τα τέλη της δεκαετίας του '70 στις Η.Π.Α., όταν μία ομάδα θεωρητικών της λογοτεχνίας άρχιζαν να σφετερίζονται αυτόν τον περιζήτητο όρο. Πραγματικά, ήδη στα 1978 ο Ihab Hassan στην μελέτη του «Culture, Inteterminacy, and Value»² περιέγραψε το μεταμοντέρνο, κάνοντας αναφορές πιο πολύ στον Foucault και τον de Man, παρά στον Mc Luhan και τον John Cage. Τρία χρόνια αργότερα σε άλλη μελέτη³, ο Hassan παραθέτει κατάλογο ονομάτων αντιπροσωπευτικών του μεταμοντερνισμού που προέρχονται όμως –αυτή τη φορά– από το χώρο της θεωρίας (Jacques Derrida, Jean-Francois Lyotard, Michel Foucault, Hayden White, Jacques Lacan, Gilles Deleuze, Julia Kristeva, Jean Baudrillard και άλλοι). Είναι σε αυτό τον ορισμό του μεταμοντέρνου, σε αυτό το κλείσιμο της γραφής, ή καλύτερα, στον αποκλεισμό της από όλη την περιπέτεια της ανορθοδοξότητας, της τυχαιότητας και του νεωτερισμού, που η πρωτοπορία αντιστέκεται και όχι στον ουτοπικό χαρακτήρα της ανοιχτής, ασυνεχούς, αλεατορικής και ανολοκλήρωτης γραφής⁴.

Ο μεταμοντερνισμός, στην κυρίαρχη Αγγλοαμερικανική εκδοχή του, έκοψε και έραψε στα δικά του μέτρα και σταθμά όλες τις ανανεωτικές αιχμές. Ακόμη, διέκοψε όλες τις διόδους κριτικής προς το ίδιο το μέσον, αφού για το μεταμοντερνισμό, το μέσον πια δεν υφίσταται. Στην εργασία μου αυτή θέλω να αντισταθώ σε παρόμοιες προκαταλήψεις λογοτεχνικής αδράνειας και ανάπαυλας, τις οποίες διατυπώνουν διάφοροι κριτικοί της εποχής μας, εξετάζοντας μερικούς τρόπους με τους οποίους μία δι-εθνική πρωτοπορία, ή καλύτερα, μία ετερογενής γλωσσική πρωτοπορία, μπορεί να ανανεώσει έννοιες της γραφής και της λογοτεχνικότητας.

Μία αναγκαία εξήγηση πρώτα. Με τον όρο «πρωτοπορία» δεν αναφέρομαι στη γνωστή και δεδομένη, ιστορικά θεμελιωμένη, πρωτοπορία, όπως αυτή έχει συχνά περιγραφεί στα πλαίσια της ευρωκεντρικής, ή καλύτερα, μιας δυτικοευρωκεντρικής αισθητικής. Είναι αλήθεια ότι το σύνολο δυτικοευρωπαϊών κριτικών αντιμετωπίζει την πρωτοπορία ως μία τέτοια. Παρόμοιες αποκαλυπτικές και διδακτικές έννοιες απέχουν πολύ από τα ενδιαφέροντά

μου. Όλη η παράδοση της φιλολογίας που έχει προσεγγίσει την πρωτοπορία, είτε ως αισθητικό ριζοσπαστισμό με προκαθορισμένους κανόνες, παρακολουθώντας το αντίστοιχο θεωρητικό σχήμα του Renato Poggioli⁵, είτε ως κριτική της αστικής κουλτούρας και του Δυτικού ορθολογισμού, ακολουθώντας τον Peter Bürger⁶, κατά την άποψή μου, είναι και ανεπαρκής και έχει κλείσει τον ιστορικό της κύκλο. Πρόθεσή μου είναι να διευρύνω τα όρια αυτού του όρου, συνδέοντάς τον με άλλα νεοεμφανιζόμενα κοινωνικοπολιτιστικά πεδία.

Ο ορισμός της πρωτοπορίας πρέπει να επαναγραφεί με νεότερα και σύγχρονα δεδομένα. Παρ' όλο που κάτι τέτοιο δεν έχει ως τώρα στο σύνολό του διατυπωθεί με την απαιτούμενη επιστημονική ευκρίνεια, εν τούτοις, είναι πολλοί οι κριτικοί και λογοτέχνες, κυρίως προερχόμενοι από το μετα-αποικιακό κόσμο, την Άπω Ανατολή και την Ανατολική Ευρώπη, που ολοένα και πιο συχνά καταφεύγουν σε ένα δικό τους λεξιλόγιο για να περιγράψουν ανάλογα φαινόμενα. Όλο και περισσότερο πληθαίνουν οι αποκλίνοσες από τον κανόνα απόπειρες επαναδιατύπωσης της πρωτοπορίας στην πολύ πρόσφατη βιβλιογραφία⁷.

Το κεντρικό και μονόπλευρο επιχείρημα του Peter Bürger στο βιβλίο του *Η Θεωρία της Πρωτοπορίας*, είναι ότι η πρωτοπορία επιχειρεί μία ριζοσπαστική κριτική της αστικής κουλτούρας, του θεσμού της Τέχνης, αλλά και του Δυτικού ορθολογισμού. Ο Bürger περιορίζει το αντικείμενό του στις «ιστορικές» πρωτοπορίες, δηλαδή το Ντανταϊσμό και το Σουρρεαλισμό, όπως αυτοί αναπτύχθηκαν στη Γερμανία και Γαλλία. Η προσέγγιση που επιχειρεί ο Bürger είναι καθαρά ιδεολογική και αναφέρεται αποκλειστικά στην κριτική του αστικού υποκειμένου. Όμως τι μπορούμε να πούμε για τις άλλες εναλλακτικές και «σιωπηλές» πρωτοπορίες; Ο Bürger αντικρύζει μόνον το θάνατο της πρωτοπορίας, γιατί, κατά τη γνώμη του, η ανανέωση αισθητικών μορφών επαφίεται αποκλειστικά στην αναπαραγωγική δυναμικότητα του καπιταλιστικού συστήματος.

Από την άλλη μεριά, ο Paul Mann⁸ πιστεύει ότι η στιγμή του θανάτου, το σημείο της αναβολής και της αποδιάρθρωσης, είναι η πιο σημαντική στιγμή για τη μακροβιότητα της πρωτοπορίας. Ο Mann ισχυρίζεται ότι αφού η ίδια η πρωτοπορία διακηρύσσει το τέλος και την καταστροφή της, η ανάστασή της δεν μπορεί να προέλθει από εξωγενείς δυνάμεις. Συνεπώς, κατά τη Marjorie Perloff⁹, μπορεί να συνδεθεί με μία συνεχή ανανέωση, και όπως εγώ ισχυρίζομαι, να συνδεθεί με την αδιάκοπη διαδικασία πειραματισμών, με πολλαπλές, ακόμη και ετερογενείς, γλώσσες. Κατά τη

γνώμη μου, η πρωτοπορία καθιστά ριζοσπαστικά όλα τα πιθανά μέσα της λογοτεχνικής δραστηριότητας. Είναι η ίδια η στιγμή της ακρότητας και η μανία του ριζοσπαστισμού που δικαιολογεί το θετικό ρόλο της. Επιπλέον, είναι η ελεύθερη σχέση της με μικτές παραδόσεις και υβριδικές κουλτούρες, το αδιάκοπο παιχνίδι με ετεροποιητικούς λόγους που της προσδίδει τα μέσα ισχύος της¹⁰. Επομένως, η πρωτοπορία εκπροσωπεί ένα θετικό πόλο, ένα ανοιχτό πεδίο πειραματισμών και ατέλειωτων προσπαθειών αποσταθεροποίησης της μορφής και του νοήματος, καθώς επίσης αποπρογραμματισμού κατεστημένων πολιτιστικών μορφωμάτων. Ειδικότερα, τα νεο-πρωτοποριακά κινήματα έχουν ασχοληθεί με ιδιαίτερη συνέπεια με την αποδυνάμωση κυρίαρχων μοντέλων και την αποκεντροποίηση της γραφής.

Σύμφωνα με τον Robert Dunn¹¹, κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια όλο και περισσότερο παριστάμεθα μάρτυρες μιας αυξανόμενης τάσης πολιτιστικών πρωτοποριών, οι οποίες λειτουργούν μέσα στο ευρύτερο πεδίο των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων. Αυτές οι νέες πρωτοπορίες προσδιορίζονται από τον τρόπο που αμφισβητούν και αναστηλώνουν το νόημα μίας ευρύτατης περιοχής κοινωνικών και πολιτιστικών θεμάτων. Έτσι η πρωτοπορία παρεμβαίνει στη σφαίρα της πολιτιστικής πολιτικής και αναπαράστασης των συγχρόνων κοινωνιών, με έναν ιδιαίτερα περίπλοκο τρόπο. Οι πρόσφατες πρωτοπορίες αναδεικνύουν πολλαπλές γλώσσες γραφής, πολυπολιτισμικότητα, πολιτική της διαφοράς, θεωρίες για τις μειονότητες και, τέλος, προφορικότητα έναντι της κειμενικότητας.

Η πρωτοπορία μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στις προϋποθέσεις κατανόησης της νέας φιλοσοφίας της υπερεθνικής Ευρώπης ή ακόμη του διεθνικού κόσμου, σε ένα νέο ομοσπονδιακό πνεύμα, γιατί είναι το μοναδικό καλλιτεχνικό κίνημα που αναπτύχθηκε ιστορικά βασισμένο στις αρχές του διεθνισμού και της αυτοκριτικής. Από αυτή την οπτική γωνία κοιταγμένη, η πρωτοπορία αποκτά ξανά έναν αναβαθμισμένο συγκριτικό ρόλο, ένα ρόλο που στην πραγματικότητα προβάλλει ένα καινούργιο μοντέλο πολιτιστικής πολιτικής έναντι τοπικών και εθνοκεντρικών γραφειοκρατειών. Καινούργιες μορφές επικοινωνίας δημιουργούνται πια ανάμεσα σε διαφορετικές πρωτοπορίες, σε διεθνές επίπεδο. Παραδείγματος χάριν, η στενή συνεργασία Αμερικανών και Ρώσων Γλωσσοκεντρικών ποιητών κατά τα τελευταία χρόνια, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για κοινά Φεστιβάλ ποίησης¹².

Μία τέτοια προσέγγιση ενισχύει αναπόφευκτα και κάποιες έννοιες εναλλακτικών γεωγραφιών, όπως τον κοσμοπολιτισμό και τη

διασπορά, θέματα που παραμερίζει ο Bürger. Τόσο ο κοσμοπολιτισμός όσο και η διασπορά επικαλούνται την ετερότητα. Αν και πρόκειται για παλιότερες εκδοχές της πρωτοπορίας, συνώνυμες συχνά με δοκιμασίες εξορίας, παρ' όλα αυτά, στο νέο κόσμο των τηλεπικοινωνιών, των μηχανών φαξ και του e-mail, αλλάζουν το ύψος τους, ακολουθώντας τις μεταβολές των νέων υπερεθνικών κοινωνιών. Ο κοσμοπολιτισμός και η διασπορά, καθένα με διαφορετικό τρόπο, αποτελούν θετικά κινήματα στα ενδο- και δια-παραδοσιακά δίκτυα. Και τα δύο αποτελούν μεταφορικές γλώσσες «αλλοτοπίας».

Αυτό που χρειάζεται να τονιστεί σήμερα είναι ο σχετικός χαρακτήρας της πρωτοπορίας: δηλαδή, η υπερβολική ταχύτητά της τόσο να συμπεριλάβει μία ευρεία περιοχή κοινωνικοπολιτιστικών πρακτικών, όσο και να διασχίσει ή ακόμη να διασυνδέσει, τις πλέον απομακρυσμένες γεωγραφικές περιοχές. Η αυτοπεριθωριοποίησή της από την κουλτούρα του κατεστημένου και της εύκολης κατανάλωσης, η «φυσική» σύνδεσή της με όλες τις μορφές πολιτιστικής αντιπαράθεσης, τη λογοτεχνία των μαύρων, τα τραγούδια των ιθαγενών Αμερικανών, το βρετανικό ροκ της εργατικής τάξης, τη λογοτεχνία των ομοφιλοφύλων, του τρίτου κόσμου και των διασπορών, είναι ακριβώς αυτή η δύναμη της εγγενούς διαφοράς που δίνει στην πρωτοπορία ισχύ και ενέργεια να επανακτήσει την αυθεντικότητά της.

Σε πρόσφατό του άρθρο για το μεταμοντερνισμό, στο περιοδικό *Socialist Review*, ο Charles Bernstein¹³ γράφει:

Μπορούμε να δράσουμε: δεν είμαστε παγιδευμένοι στη μεταμοντέρνα συνθήκη, εκτός εάν είμαστε πρόθυμοι να διακρίνουμε τα έργα τέχνης που προτείνουν καινούργιους τρόπους σύλληψης του σημερινού κόσμου από εκείνα που κυρίως επιδιώκουν να γκρεμίσουν κάθε δυνατότητα νοήματος. Για να γίνει αυτό, κάποιος πρέπει να μπορεί να διακρίνει ανάμεσα στην αποσπασματικότητα, που επιχειρεί να δώσει αξία στην έννοια ενός ελεύθερα πλωτού σημαίνοντος, ανεξάρτητου από κοινωνική σημασία, από τη μία πλευρά... και, από την άλλη, μία αποσπασματικότητα που αντανακλά τη σύλληψη της σημασίας πριν τη συμβατική αφήγηση, χρησιμοποιώντας την ασυνέχεια ως μέθοδο εισχώρησης σε άλλες δυνατότητες που παρέχει η γλώσσα.

Σε ένα παρόμοιο πλαίσιο, αντιλαμβάνομαι και το κάλεσμα γι' αυτές τις ελεύθερα πλωτές πρωτοπορίες που χαρακτηρίζονται από υψηλό δείκτη διασυνδετικότητας και αυτόματη σχέση μακροσυλλογικότητας.

Η κριτική στα ιστορικά κινήματα της πρωτοπορίας, προέρχεται από τις σκοτεινές πλευρές της και τα νόθα παιδιά της. Στις μέρες μας, είναι η επανάσταση των –προηγούμενως– περιθωριακών ομάδων που αποσταθεροποιούν τις κεντρικές αρχές και το θεώρημα του Bürger. Οι τόσο ξεχασμένες γραφές των περιφερειών, όπως της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, των Βαλκανίων, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, αλλά και του Τρίτου Κόσμου και όλων των μειονοτικών γραφών με τον υψηλό τους δείκτη διασποράς και διαρροής, είναι οι γραφές που επιδιώκουν να απογυμνώσουν τις ηγεμονικές τάσεις και το μονοπώλιο της μίας και μοναδικής ιερής Πρωτοπορίας (με κεφαλαίο Π). Η εκ των έndon σιωπηλή αποκέντρωση, ο πληθωρισμός των περιθωρίων και η αλληλεγγύη των διεσπαρμένων, είναι το πιο σημαντικό μέρος του παιχνιδιού. Ένας πολιτιστικός πλουραλισμός, κατά την παρατήρηση του Robert Dunn, με τις μικροτονικές αναπαραστάσεις του. Αλλά εδώ και μια εικοσαετία περίπου, η *σημασία* ενός κειμένου θεωρείται λιγότερο σημαντική από τη *δράση* του, όπως φαίνεται και από το θάνατο του κυριολεκτικού λόγου και τη δημιουργία των μεταφορικών διαδικασιών διαφόρων πολιτιστικών σημασιοδοτήσεων.

Αυτές οι μειονοτικές πρωτοπορίες συνοδεύονται και από υψηλό βαθμό κοσμοπολιτισμού και διασποράς. Εκδιωγμένες από τις εθνικές παραδόσεις τους, πραγματικές θυγατέρες νεωτερικότητας, επρόκειτο γρήγορα να υιοθετήσουν και να επιζητήσουν εξωτερικούς συμμάχους, παραδίδοντας τους εαυτούς τους σε όλη τη διασκέδαση της μεταγλώττισης και του ταξιδιού. Εν μέρει όμως και εξαιτίας της ιδεολογικής αστάθειάς τους, άντλησαν κατά πολύ και από γραφικά πια συνθήματα της ιστορικής Πρωτοπορίας, ή ακόμη, τη Γαλλική Επανάσταση, μεσσιανικές συνθηματολογίες, την ιδεολογία της εργατικής τάξης, την Παρισινή Κομμούνα και άλλα. Ας δούμε, παραδείγματος χάριν, τις ανεξάρτητες εκδόσεις της ομάδας του «Σκάμανδρου» και τους πρωτοπόρους της Κρακοβίας στην Πολωνία ή το κοσμοπολιτικό ελληνικό περιοδικό *ΠΑΛΙ*.

Αντίθετες προς το πνεύμα του εθνοκεντρισμού, ο οποίος προσθέτει έναν ιεραποστολικό τόνο στη λογοτεχνική δραστηριότητα, χωρίς να ενδίδουν σχεδόν καθόλου χώρο για πειραματισμό και παίγνιο, είτε στην Ελλάδα είτε σε άλλες περιοχές της μη Δυτικής Ευρώπης, αυτές οι πρωτοπορίες παρήγαγαν περιφερειακές γραφές εισαγόμενων μοντέλων. Στην Πολωνία δεν ήταν μόνη η Κρακοβία που κυριάρχησε στη λογοτεχνική σκηνή αλλά και η Βαρσοβία με τους αστικούς δορυφόρους της Πόζναν, Βίλνο και Λου-

μπλίν που εισήλθαν στην αγορά κατά τη μεσοπολεμική περίοδο, μεταβάλλοντας το τοπίο της κουλτούρας. Στη μεταπολεμική Ρωσία, οι αυτοαποκαλούμενοι εμιγκρέ συγγραφείς του «τρίτου κύματος», που ζουν και εργάζονται σήμερα στις Η.Π.Α., δημιούργησαν μίαν άλλη μεγάλη παράδοση λογοτεχνικής διασποράς.

Η επανάσταση ενάντια στον εθνοκεντρισμό, ή καλύτερα, η εκκρεμότητα του εθνοκεντρισμού, είναι το σημείο εκκίνησης ενός απελευθερωτικού λόγου με ανοιχτό θέμα, γλωσσική προτίμηση και πολυπολιτισμικές κλίσεις. Με άλλα λόγια, η άρνηση του εθνοκεντρισμού γεννάει πλήθος δυνατοτήτων άλλων πολλαπλών –έως τώρα καταπιεσμένων– ικανοτήτων, για τη δημιουργία νέων και μη παραδοσιακών καλλιτεχνικών μορφών. Παραδείγματος χάριν, οι Τσέχοι Ποητικιστές, όπως οι Νεσβάλ, Μπιμπλ, Σάιφερτ και Χάλας, χρησιμοποιούν τη γλώσσα των οπτικών αισθήσεων και εικόνων για να απελευθερώσουν τη γλωσσική έκφραση από την καταπίεση του λογικού. Στην περίπτωση τους ο Παρισινός Κυβισμός ριζοσπαστικοποιεί τη γραφή τους με τρεις τρόπους:

Πρώτον, εντείνει τη διαδικασία της αποσύνθεσης και της επανατοποθέτησης τόσο του λεκτικού όσο και του θεματικού υλικού, για να ενισχύσει το καθεστώς της αυτονομίας του ποιητικού έργου.

Δεύτερον, εισάγει στην ποίηση νέες μεθόδους σύνθεσης, όπως είναι το κολάζ, το μοντάζ και το σιφτ.

Τρίτον, απογυμνώνει τα φυσικά και αισθητηριακά στοιχεία του γλωσσικού υλικού. Το ποιητικό κείμενο συλλαμβάνεται σαν ένα ακουστικό και οπτικό έργο τέχνης, σαν «αντικείμενο». Άλλα κινήματα, όπως ο Φουτουρισμός, ο Ντανταϊσμός και ο Σουρρεαλισμός συνεχίζουν, καθένα με τον τρόπο του, να καλλιεργούν ανάλογες τάσεις.

Στις μειονοτικές λογοτεχνίες, η πρωτοπορία γίνεται το κίνητρο και το όχημα κυκλοφορίας ιδεών ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια. Όσον αφορά την πολιτιστική πολιτική, ενσωματώνει προκλητικά όχι μόνον μοντέλα κοινωνικής αλλά και πολιτιστικής ετερότητας, συμπεριλαμβανομένου και του Δυτικού εξωτισμού. Έτσι αναδεικνύει την «πολιτιστική μετάφραση» ως μόνιμο διαπραγματευτή και μέτρο κάθε ανταλλαγής και διασύνδεσης. Στην περίπτωση της Ελλάδας, το περιοδικό *ΠΑΛΙ* μετέφερε τα ενδιαφέροντα των Ελλήνων (ή τα ενδιαφέροντα της μικρής συντροφιάς των συνεργατών του) στο κέντρο των πιο σύγχρονων Ευρωπαϊκών και Αμερικανικών αναζητήσεων. Και ανάμεσα σε άλλες δυνάμεις που επίσης κατέστησαν δυνατό το διάλογο ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Δυτική Ευρώπη, το *ΠΑΛΙ*, παρά το μικρό μέγεθός του και

τους συνακόλουθους περιορισμούς του, πρόσφερε μία πολύ περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα με το πλουραλιστικό ύφος των πολλαπλών του παρουσιάσεων, που περιέχουν Γαλλικό, Ισπανικό και Αμερικανικό Σουρρεαλισμό, όχι μόνον από τον προσωπικό κύκλο του Μπρετόν αλλά και των αντιπάλων του Σουρρεαλιστών, μέχρι και τεχνικές του κολάζ, Μαύρη Αμερικανική πρωτοπορία και λογοτεχνία των Μπητ.

Εξάλλου, η πρωτοπορία ήταν πάντοτε ευέλικτη και διαδραστική ανάμεσα στις άλλες τέχνες, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για αμέτρητες αφηγήσεις κειμενικότητας. Το ΠΑΛΙ είναι ένα τέτοιο πολλαπλό αφήγημα που αποτελείται από ποιητικούς και πεζογραφικούς λόγους, πεζά ποιήματα, κολάζ, εικαστικά, θέατρο, σινεμά, μουσική, λογοτεχνική κριτική και σχόλια. Δημιουργεί μία μεταγλώσσα των συμπεριλαμβανομένων γλωσσών που παρουσιάζονται με πλουραλιστικό τρόπο. Καμία ιδιαίτερη γλώσσα δεν είναι προνομιούχος έναντι άλλης. Άλλωστε, μήπως δεν είναι η ίδια η πρωτοπορία που παρουσιάζει τη συνθετότητα της γραφής και της κουλτούρας και σε άλλα κοινωνικά πεδία;

Τελευταία παρουσιάζονται συγγραφείς και κριτικοί που αμφισβητούν το θάνατο της λογοτεχνίας. Αν και οι προσεγγίσεις διαφέρουν μεταξύ τους, επικρατεί η σταθερή πίστη ότι η κειμενικότητα διαδέχεται βαθμιαία την αισθητική. Η πρωτοπορία το έχει αποδείξει αυτό εδώ και μερικές δεκαετίες. Μία από τις πιο αξιοσημείωτες και πειστικές προσεγγίσεις, είναι αυτή που παρουσιάζει την τέχνη και τη γραφή σαν ένα «τέχνασμα» και την ανάληψη της σύγχρονης τέχνης μέσα από αυτό που ο Bernstein και η Perloff αποκαλούν «ριζοσπαστικό τέχνασμα».

Μία τέτοια προσέγγιση προτείνει και την επαναδραστηριοποίηση της λογοτεχνίας, ερεθίζοντας κάποια κέντρα λογοτεχνικής δραστηριότητας που έχουν υποπέσει για καιρό σε αδράνεια, όπως ομιλία, θόρυβος, συγκεκριμένα αντικείμενα, εγγραφές και μέσα του ηλεκτρονικού πολιτισμού, επιστημονικά εργαλεία από φυσική, αρχιτεκτονική κ.λπ. Η εξομοίωση τέτοιων καλλιτεχνικών μέσων, όπως στην περίπτωση του John Cage, συντελεί στην παραγωγή του «τεχνάσματος».

Εξάλλου, τα τελευταία είκοσι χρόνια περίπου, έχουμε γίνει μάρτυρες μίας επιστροφής προς το «τέχνασμα», με ένα ριζοσπαστικά προγραμματικό τόνο, όχι μόνον στον κοινό λόγο και την ομιλία, αλλά και στο φορμαλιστικό στίχο με τον επιτηδευμένο ποιητικό λόγο και την αυτεπίγνωτη επιστροφή σε «κατεστημένες» μορφές και γένη. Έτσι, γίνεται καλύτερα κατανοητό ότι το «τέ-

χνασμα» δεν είναι μία μανιέρα ή μία υφολογική επινόηση, αλλά μία «κατασκευή», που έχει κάποιος επιλέξει, και η ίδια η ανάγνωση και αποκωδικοποίησή του είναι και αυτή μία κατασκευή. Και όπως λέει ο Michel de Certeau:

«Η κοινωνία μας έχει μεταβληθεί σε κοινωνία της αφήγησης με τριπλή έννοια: πρώτον, με το να ορίζεται από αφηγήσεις (αυτές της διαφήμισης και των πληροφοριών), δεύτερον, με τις παραπομπές σε αυτές, και τρίτον, με την αδιάκοπη ανάγνωσή τους¹⁴».

Σημειώσεις

1. Ιδιαίτερα στις Η.Π.Α. από τα 1975-1990 η πρωτοπορία είχε ουσιαστικά επισκιαστεί και απωθηθεί από τον ανερχόμενο μεταμοντερνισμό. Βλέπε και Hassan I., *Paracriticisms: Seven Speculations of the Times*, University of Illinois press, Urbana, 1975. Επίσης βλέπε το Συμπόσιο για τον Μεταμοντερνισμό στην επιθεώρηση *Bucknell, Review*, 26, Χειμώνας 1980.

2. Hassan I., *The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and Culture*, Ohio State University Press, Columbus, 1987.

3. Ihab Hassan, «Towards a Concept of Postmodernism», στο βιβλίο της Patricia Waugh (επιμ.), *Revolution of the World*, Arnold, London, 1977, σελ. 95-101.

4. Βλέπε επίσης το σημαντικότερο για την εποχή του άρθρο του David Antin «Modernism and Postmodernism: Approaching the Present in American Poetry», στον Bove P. (επιμ.), *Early Postmodernism*, Duke University Press, Durham, 1995, σελ. 40-77.

5. Poggioli R., *Theory of the Avant-Garde*, Belnap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1968.

6. Bürger P., *Theory of the Avant-Garde*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1984.

7. Ξεχωρίζει το έργο των Marjorie Perloff, Jerome Rothenberg, Charles Bernstein και Mikhail N. Epstein ανάμεσα σε άλλους.

8. Mann P., *The Theory Death of the Avant-Garde*, Indiana University Press, Bloomington, 1992.

9. Βλέπε το κεφάλαιο «Avant-Garde or Endgame?», της Perloff M., *Radical Artifice*, University of Chicago Press, Chicago, 1991.

10. Βλέπε Bhadha H.K., *The Location of Culture*, Routledge, London, 1994 και Said E.W., *Culture and Imperialism*, Knopf, New York, 1993.

11. Dunn R., «Postmodernism: Populism, Mass Culture and Avant-Garde», *Theory, Culture and Society*, τόμ. 8, τεύχ. 1, Φεβρουάριος 1991, σελ. 111-135.

12. Αναφέρομαι σε κοινά φεστιβάλ, συνέδρια, σεμινάρια και πολλές άλλες ανταλλαγές που έχουν αναπτυχθεί ανάμεσα στις δύο πλευρές. Από Ρωσικής πλευράς, σημειώνω τους Arkadii Dragomoshchenko, Vladimir Druk, Ilya Kutik, Alexei Parshchikov, Dimitri Prigov, Olga Sedakova, Ivan Zhdanov. Από Αμερικανικής, τους Michael Palmer, Marjorie Perloff, Lyn Hejinian, John High.

13. Bernstein C., «Centering the Postmodern», *Socialist Review*, τεύχ. 19, 1989, σελ. 48.

14. De Certeau M., «The Jabbering of Social Life», στον Blonsky M., (επιμ.), *On Signs*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1985.

